

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**РЕВОЛЮЦІЯ ГІДНОСТІ
ТА АГРЕСІЯ РОСІЇ ПРОТИ
УКРАЇНИ**

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

*Київ
2015*

ЗМІСТ

Слово до вчителя.....	4
Зрив підписання Асоціації між Україною та Європейським Союзом як призвісник Революції Гідності.....	6
Євромайдан.....	13
Україна після перемоги Євромайдану (кінець лютого – листопад 2014 р.).....	26
Україна в умовах російської військової агресії.....	33
Додаткова література.....	47

СЛОВО ДО ВЧИТЕЛЯ

Шановний вчителю!

Починаючи з осені 2013 року в Україні відбуваються революційні зміни. Громадяни відстояли права людини і демократичні свободи, зроблено реальні кроки на шляху до європейської інтеграції. Разом із тим, Україна стала об'єктом російської агресії. Тимчасово окупований Крим, військовослужбовці й найманці з Російської Федерації вторглися на Донбас. Багато подій вже стали історією, інші ще тривають, а відтак перед вчителями постала надскладна проблема: як викладати учням неоднозначні та трагічні події 2013–2014 рр.

Усвідомлюючи складність та важливість проблеми авторський колектив пропонує науково-методичні матеріали для вчителів «Революція Гідності (2013–2014 рр.)», які за задумом можуть слугувати своєрідною платформою для синхронізації індивідуальних історій багатьох людей та історії країни. Виклад деяких сюжетів може видатися дискусійним, що не дивно у випадках, коли аналізуються драматичні, ще свіжі у пам'яті, події нещодавнього минулого й сьогодення.

Науково-методичні матеріали розроблялися за проблемно-хронологічним підходом, фокусуються на чотирьох аспектах: 1) Угода про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом, відмова від підписання якої тодішнім Президентом України Віктором Януковичем стала причиною масових акцій протесту (розділ підготовлено Оксаною Черевко). 2) Революція гідності та Євромайдан як прояви прямої демократії (розділ підготовлено Олександром

Палієм). 3) події березня – жовтня 2014 р., коли в умовах економічної кризи та російської агресії відбулися демократичні вибори та було повністю перереформатовано владні інституції (розділ підготовлено Сергієм Янішевським). 4) втручання у внутрішні справи України з боку Російської Федерації (розділ підготовлено Володимиром Головком).

Наприкінці наведений орієнтовний перелік літератури та історичних сайтів, що можуть стати додатковими джерелами інформації для висвітлення теми. Автори дякують організаторі експозиції «Донбас: війна та мір» за надані світлини для ілюстрування тексту.

Організаційну роботу у процесі підготовки науково-методичних матеріалів забезпечувала Раїса Євтушенко. Загальну редакцію здійснив Павло Полянський.

Авторський колектив відкритий до діалогу та конструктивної дискусії. Пропозиції, зауваження, відгуки можна надсилати на адресу ukrainian_revolution@gmail.com

ЗРИВ ПІДПИСАННЯ АСОЦІАЦІЇ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ ЯК ПРИЗВІСНИК РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ

Пріоритет європейського напрямку зовнішньої політики України зумовлений історичним розвитком українського народу в самому центрі Європи, як нерозривної складової загальноєвропейського цивілізаційного процесу. З перших років після відновлення у 1991 р. незалежності країни європейський напрям став необхідною умовою досягнення стабільності її міжнародного становища та розвитку збалансованих зовнішніх зв'язків. Про незмінність європейського вибору України, стратегічний характер її відносин з Європейським Союзом заявляли усі п'ять Президентів України. У Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 р. окремо зафіксовано *«забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі»*.

Переговори про підготовку тексту «Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом» розпочалися ще навесні 2007 р. Упродовж 2007–2012 рр. відбулися переговори щодо підготовки «Угоди про асоціацію між Україною та ЄС» та щодо умов створення зони вільної торгівлі.

30 березня 2012 р. у Брюсселі Угоду про асоціацію було парафровано. Офіційне підписання її тексту було призначено на 28 листопада 2013 р. у столиці Литви Вільнюсі.

Зрив підписання Угоди. Угода про асоціацію стала фактом і чинником вирішального цивілізаційного вибору України. Це зумовило з боку Російської Федерації геополітичну, військову і політичну протидію навколо її остаточного підписання та імплементатії. 21 листопада 2013 р. у неконституційний спосіб Кабінет Міністрів України прийняв рішення призупинити підготовку до підписання Угоди про асоціацію з Євросоюзом. Формальною умовою зміни цього рішення стала вимога, щоб Євросоюз виділив 20 млрд. євро фінансової допомоги (озвучена тодішнім прем'єр-міністром М. Азаровим). До початку вільнюського саміту політичні лідери ЄС сподівалися на підписання угоди, зазначаючи, що всі виграють від того, що «житимуть в інтегрованому континенті, на якому не буде ліній поділу»¹. Однак В. Янукович угоду не підписав, а розгін учасників протесту проти цього рішення 30 листопада 2013 р. розпочав активну фазу Євромайдану.

19 грудня 2013 року Рада Європейського Союзу розглянула «українське питання». У «Висновках Ради», зокрема, зазначається: «Європейський Союз як і раніше готовий підписати з Україною Угоду про асоціацію, що включає поглиблену і всеохоплюючу зону вільної торгівлі, як тільки Україна буде готова... Європейський Союз наголошує на праві всіх суверенних держав на прийняття власних рішень у сфері закордонної політики без зовнішнього тиску».

Події кінця 2013 р. продемонстрували неспроможність і непередбачуваність так звані «багатовекторної» зовнішньої політики тодішньої

1. Ж. М. Баррозу, Г. ван Ромпей. Від євроінтеграції виграють усі // День. – 27 листопада 2013. – с.3.

української влади. Саме відмова від Угоди стала першим поштовхом до масових громадських протестів і подальшої політичної кризи в Україні. Водночас Євромайдан засвідчив, що якраз європейські цінності все більше стають консолідаційною національною ідеєю українського народу, а європейська інтеграція – найбільш привабливою перспективою для всіх регіонів і різних суспільних груп населення країни. Про це було красномовно сказано в новорічному зверненні українського народу до В. Януковича, що пролунало зі сцени Євромайдану в ніч на новий 2014 рік: «Ми – європейці. Ми будемо в Євросоюзі. З вами, чи без вас!».

Зі свого боку Євросоюз послідовно висловлював підтримку громадянам України в домаганнях Угоди про Асоціацію, закликаючи тодішню українську владу до пошуку демократичного розв'язання політичної кризи, яке б відповідало сподіванням українського народу.

Підписання Угоди. Після перемоги Євромайдану 20 березня 2014 р. прем'єр-міністр України А. Яценюк підписав політичну частину Угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом. Україні пропонували стати «регіональним лідером, з яким пов'язуватимуть свою політику сусідні держави»². 27 червня 2014 р. у Брюсселі Президент України П. Порошенко разом підписав економічну частину Угоди про асоціацію.

У преамбулі Угоди про асоціацію закріплюються принципи асоціації, передусім забезпечення прав людини та основних свобод, повага до принципу верховенства права, дотримання суверенітету і територіальної цілісності, непорушності кордонів та

2. Урядовий кур'єр – 2 вересня 2014. – с.1.

незалежності. Серед ключових напрямків політичного співробітництва – забезпечення регіональної безпеки, попередження конфліктів, роззброєння та контроль над озброєннями, боротьба проти тероризму.

8 ВИГОД ДЛЯ УКРАЇНИ

1. ЗМЕНШЕННЯ КОРУПЦІЇ

Кожен розділ Угоди спрямований на боротьбу з корупцією в державній та приватній сфері. Змінити відбудеться в управлінні державними фінансами та плануванні державного бюджету. Зміниться функція КРУ і Рахункової палати.

2. ПОСИЛЕННЯ ЗАХИСТУ СПОЖИВАЧІВ

Вводяться європейські стандарти контролю якості продукції. Ліквідується мита на импорт. Українські товари стануть максимально безпечними та продаватимуться на європейських ринках. Українці отримають дешевші європейські товари. Співнянкі зможуть легше відвезти у недобробросивні виробничі комплекси.

ФАКТ! Дві третини українського молока не відповідає стандартам якості ЄС.

3. ЕКСПОРТ В ЄС: ТОВАРИ

До 383 млн. євро щорічно зможе заробити Україна за рахунок скасування ввізних мит до ЄС. На 83% українських с/г товари запровадиться нульова ставка з першого дня дії Угоди. Прийдиуться процедура сертифікації при вивозі на ринки ЄС.

4. ЕКСПОРТ В ЄС: ПОСЛУГИ

Українські компанії зможуть надавати послуги громадянам ЄС. Для цього матимуть право відправляти своїх фахівців у ЄС. Українці зможуть відкрити філії у країнах ЄС, українські інвестори в ЄС отримають додатковий захист. Проте Угода встановлює і обмеження на експорт послуг.

5. ПЕРЕВАГИ ДЛЯ МАЛОГО ТА СЕРЕДЬОГО БІЗНЕСУ

В Україні знову стане вигідно виробляти товари. Безпечна продукція не буде сертифікуватися взагалі. Співсяються ГСТ в торговельній мові. Імпортери зможуть легше оформлювати товари на митницю, митна вартість визначатиметься по контракту.

ФАКТ! Зараз товари вигідніше виробляти в Китаї, ніж в Україні.

6. СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА. ОСВІТА.

Водиться додаткові 4 дні відпустки. Заборониться платити жінкам менше, ніж чоловікам. Вдосконалюється система первинної медичної допомоги. Навчальні програми у вузах і ПТУ будуть співяні з програмами у вузах ЄС. Українські дипломати і кваліфікації для допуску до роботи визнаватимуться у ЄС.

7. ДОВКІЛЛЯ СТАНЕ ЧИСТІШИМ І БЕЗПЕЧІШИМ

Вводяться нові стандарти якості повітря та води. Зміниться метод контролю стану довкілля, управління сміттєзвалищами та переробки сміття. Українські підприємства за 4–5 років мають зробити свої виробництва безпечними.

ФАКТ! За час незалежності України більшість підприємств не модернізували систему очищення викидів у повітря.

8. КОСМОС, НАУКА І ТЕХНОЛОГІЇ. ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО

Ми разом працюватимемо над створенням європейської навігаційної системи – конкурента GPS. ЄС користуватиметься нашими технологіями радаробудування. Українські вчені будуть залучені до європейського дослідницького простору. Стане країни і активно розвиватиметься 3G, інтернет, збільшаться перспекви здатності мобільного інтернету.

МИТНИЙ СОЮЗ VS УГОДА ПРО АСОЦІАЦІЮ

Митні ставки з країнами Митного союзу вже скасовані. Отже МС не може нічого запропонувати Україні, крім теоретичної девізаційної згоди. Угода про Асоціацію скасовує мита з ЄС, запроваджує соціальні, змієнє курсу екологічні стандарти, змієнє курсу та посилює конкуренцію.

Вісім вигід України від Асоціації з Європейським Союзом

Угода передбачає лібералізацію торгівлі як товарами, так і послугами, лібералізацію руху капіталів та, до певної міри, робочої сили.

Частина угоди «Фінансове співробітництво» окреслює механізм надання Україні фінансової допомоги, порядок моніторингу та оцінки ефективності використання коштів.

Відповіддю керівництва Російської Федерації, що вбачала для себе загрозу в євроінтеграції України, стало обмеження доступу українських товарів на

російський ринок, також політика непрямиго тиску на європейські структури з метою загальмувати реалізацію євроінтеграції України. Так, Росія наполягала перед Євросоюзом виключити з угоди про зону вільної торгівлі з Україною 20% товарів³. Дії Росії мали певний успіх: У вересні 2014 р. Євросоюз і Україна домовилися відкласти на рік імплементацію угоди про створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС.

16 вересня 2014 р. Верховна Рада України та Європейський парламент одночасно ратифікували Угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. За це проголосували 355 народних депутатів України. У заяві «Про європейський вибір України» зазначалося, що «Верховна Рада України розглядає ратифікацію Угоди про асоціацію не лише як стимулюючий фактор для здійснення подальших реформ в Україні, але як черговий крок на шляху до досягнення кінцевої мети – набуття повноправного членства в Європейському Союзі»⁴.

Політична складова угоди про асоціацію набула чинності 1 листопада 2014 р., а економічна набуде з 1 січня 2016 року.

Президент Європейської Ради Херман ван Ромпей, коментуючи ратифікацію Угоди, зазначив, що «наша мета – мати вільну, проєвропейськи думаючу демократичну Україну, яка має добрі відносини з Росією. З нашого боку ми будемо поводитися з Росією як з сусідом, але умов для цього ще немає». Крім зони

3. День.– 3–4 жовтня 2014. – С.3.

4. Порошенко обговорив ситуацію на Україні с новым главой Еврокомиссии // <http://www.interfax.ru/world/404878><http://www.interfax.ru/world/404878>

вільної торгівлі, Угодою передбачено співробітництво в інших сферах. Результатом такої співпраці має стати підвищення якості української продукції та кращий захист інтелектуальної власності, більш чисте повітря, лібералізований енергетичний ринок, самоврядування за європейською моделлю та ефективна боротьба з корупцією і відмиванням грошей. На впровадження цих стандартів відводиться до десяти років.

***Підписання Угод про Асоціацію 27 червня 2015 року.
Президент Європейської комісії Жозе Мануель Баррозу,
Президент України П. Порошенко,
Президент Європейської Ради Херман ван Ромпей.
Фото: офіційний сайт Президента України***

Імплементация Угоди. 1 листопада 2014 р. розпочалося тимчасове (до того, як завершиться процес ратифікації угоди всіма 28 країнами-членами Європейського Союзу) застосування Угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом. Торговельні

статті Угоди передбачають створення глибокої і всеосяжної зони вільної торгівлі та за змістом становлять 80% її тексту. Відтак, український бізнес має нагоду скористатися з відкриття ринків ЄС, а українські споживачі – з безмитного імпорту до країни європейських товарів. Українські підприємства отримали на європейському ринку автономні преференції, тобто для них зменшено митні збори, тоді як Україна зберегла мита на європейські товари. Однак українська продукція повинна відповідати стандартам безпечності.

Імплементация Угоди про асоціацію стане передумовою до зниження цін, удосконалення методів управління, поліпшення якості послуг, розвитку транзитного потенціалу України, поліпшення іміджу країни та збільшення довіри до нашої країни, стимулюватиме появу нових ринків збуту української продукції, причому не лише на ринку ЄС, а й у країнах Азії, Африки та Латинської Америки, збільшення інвестицій в українську економіку.

В історичному контексті Угода про асоціацію є доленосним викликом для українського суспільства та еліти на здатність одночасно проводити європейські реформи і реінтеграцію Донбасу й Криму. Вирішення цих стратегічних завдань здатне привести до повноправного членства України у Євросоюзі.

ЄВРОМАЙДАН

Початок Євромайдану. 21 листопада 2013 року, за кілька днів до саміту «Східного партнерства» ЄС у столиці Литви Вільнюсі, де мала бути підписана Угода про асоціацію України з ЄС, уряд Миколи Азарова ухвалив рішення призупинити підготовку до її підписання. Це було неочікувано, адже протягом трьох попередніх років влада визнавала, що асоціація з ЄС – стратегічна мета України. Ідею європейської інтеграції України загалом підтримали більшість громадян.

Водночас, причини революції були більш глибокі:

1. Загроза втрати Україною державного суверенітету у наслідок втягування країни до Митного та Євразійського союзів – об'єднань, де домінує Росія;

2. Економічні проблеми;

3. Корупція влади, яка досягла неймовірних масштабів;

4. Згорання політичних свобод, політичні репресії;

5. Безправ'я громадян перед чиновниками, безкарність представників влади та їхнього оточення.

Частина суспільства була згодна миритися з режимом В. Януковича за умови продовження європейської інтеграції. Відмова ж від Угоди зруйнувала крихкий суспільний компроміс.

Увечері 21 листопада кілька журналістів та громадських активістів вийшли на Майдан Незалежності у Києві та поширили в соціальних мережах заклики підтримати їх. Після опівночі на Майдані зібралися

до півтори тисячі осіб, переважно журналісти та молодь. До них невдовзі приєдналися студенти столичних університетів, а згодом – і з регіонів. Вдень лунали виступи та пісні; ночувати на Майдані залишилися кількасот осіб. У мирній ході та мітингу на Європейській площі 24 листопада взяли участь вже понад 100 тис. людей.

Початок ЄвроМайдану.
Фото: Євген Добринін, COOP Media

Акція студентів, які постійно залишалися на Майдані, не була заборонена судом і відбувалася відповідно до Конституції України. Однак 30 листопада о 4 ранку загони міліції «Беркут» раптово атакували студентів: їх били кийками, закидали вибуховими пакетами, добивали ногами поранених, тягли по землі, переслідували на вулицях. Загалом було поранено близько 80 осіб. Частина мітингувальників

врятувалася від погрому на території Михайлівського монастиря.

Жорстоку розправу влада намагалася виправдати необхідністю встановити новорічну ялинку. Жорстокість правоохоронців шокувала – нічого схожого раніше в Україні не відбувалося. Тисячі киян спонтанно вийшли на протести з дітьми, щоб показати, що їм не потрібна «кривава ялинка» (її стали називати «йолкою»). Микола Азаров назвав студентів «озброєними провокаторами». Але під тиском громадськості Генеральна прокуратура формально відкрила кримінальну справу за перевищення службових повноважень проти другорядних чиновників, відводячи удар від найвищих можновладців.

1 грудня на вулиці столиці вже вийшли від кількесот тисяч до півтора мільйона осіб. Суть Євромайдану, як стали називати зібрання противників режиму, полягала навіть не у виборі між ЄС та Росією, а у відстоюванні людської гідності й громадянських прав і свобод. Відтак події зими 2013–2014 рр. увійшли в історію як Революція гідності.

Опозиційні до В. Януковича політики на вічі 1 грудня оголосили про створення «Штабу національного спротиву». Упродовж дня відбулися сутички між протестувальниками і силовиками біля Адміністрації Президента, що частково були викликані діями провокаторів, які мали завдання перевести протест у насильницьку форму, збити його масовість та дати В. Януковичу привід виправдати репресії. Однак громадським активістам та опозиційним політикам вдалося утримати протестувальників від насильницьких дій. Майдан

Незалежності став центром мирного спротиву. Були зведені намети, де цілодобово перебували протестувальники з усієї країни. Спочатку намети були захищені, однак після перших штурмів Євромайдан став перетворюватися на своєрідну фортецю, оточену барикадами з підручних матеріалів: дошок, дротів, автомобільних шин, мішків з піском. Мирне «стояння» Євромайдану, коли люди лише захищалися, тривало майже два місяці – до середини січня 2014 року. У центрі столиці утворилася подоба Січі, там було заборонене спиртне, ліки та харчі безкоштовно приносили кияни та доставляли волонтери. Люди по всій країні жертвували гроші та необхідні речі на Євромайдани у столиці та в інших містах. Підтвердженням мирного характеру Євромайдану є те, що у центрі Києва всі установи, включно з банками, кафе тощо, працювали як зазвичай. Жодних випадків мародерства не було зафіксовано попри те, що через Майдан у ці місяці перейшли мільйони людей.

8 грудня 2013 року у Києві було знесено пам'ятник вождю російської комуністичної революції Володимиру Леніну. Відтоді країною поширився «ленінопад» – демонтаж пам'ятників Леніну як символ прощання з диктатурою, репресіями, імперією.

Тим часом режим В. Януковича активізував репресії. Спочатку в регіонах, а згодом і в столиці почали переслідувати протестувальників. У репресіях брали участь міліція та «тітушки» – наймані погромники, названі так за прізвищем одного з нападників на журналістів. Було скалічено і побито тисячі активістів.

Паралельно режим намагався створити подобу Євромайдану – «Антимайдан», аби імітувати громадську підтримку влади. На початку грудня 2013 року до Києва були зведені кілька тисяч осіб. Табір «Антимайдану» розташувався у Маріїнському парку поблизу Верховної Ради.

**Будування барикад на Майдані, грудень 2013.
Фото: Євген Добринін, СООР Media**

Спроби розгону Євромайдану. 10 грудня В. Янукович публічно пообіцяв у присутності іноземних дипломатів не застосовувати сили проти мирних зібрань. І тієї ж ночі силові підрозділи напали на Євромайдан. Дзвони Михайлівського собору закликали киян на Майдан. На заклик відразу відгукнулися тисячі киян. Водії набирали в свої автомобілі тих, хто серед ночі йшов на Майдан пішки, багато таксистів безкоштовно доправляли мітингувальників до центру столиці. Вранці, коли почало працювати метро,

кисяни ще більшою масою пішли на Євромайдан і напад було відбито. До міста потягами й автотранспортом прибували тисячі мешканців з інших областей.

13 грудня В. Янукович пролюдськеокоорганізував «круглий стіл» за участі опозиції. Євромайдан швидко поширювався країною. Євромайдани виникли в усіх регіонах, включно з Кримом і Донбасом.

Одночасно сформувався Автомайдан – колони активістів-протестувальників на власних авто пікетували приміщення судів та прокуратур, навідувалися до резиденції В. Януковича у Межигір'ї, помешкань його поплічників, відвозили поранених та доставляли допомогу на Майдан.

«Диктаторські закони». Щоб залякати учасників акції протесту влада погрожувала застосувати проти них зброю, а уряд ухвалив рішення про збільшення кількості бійців спецпідрозділів «Беркут» і «Грифон» вшестеро – до 30 тис.

16 січня 2014 року підконтрольна В. Януковичу більшість у Верховній Раді у брутальний спосіб ухвалила «диктаторські закони», які фактично вводили заборону на будь-яку незалежну від влади громадсько-політичну та журналістську діяльність в Україні. Голоси депутатів навіть не рахували. Відеозйомка свідчить, що за ці закони голосувало менше третини парламенту.

Було заборонено їздити колонами більше 5 автомобілів, обмежено свободу діяльності інтернет-ЗМІ, запроваджено арешт за організацію мітингу, тюремне ув'язнення до 2 років за звичайний груповий протест, за носіння захисного шолома, за встановлення намету, арешт до 15 діб за благодійну допомогу протестувальникам. За блокування маєтків чиновників

та політиків встановлювалося ув'язнення до 6 років. Виготовлення та розповсюдження екстремістських матеріалів у ЗМІ чи інтернеті мало каратися штрафом у розмірі до майже 14 тис. грн. або обмеженням волі чи ув'язненням на строк до трьох років, а під «екстремістську діяльність» можна було підвести практично усю громадсько-політичну діяльність. Для відвідування футбольних матчів потрібна була повна ідентифікація вболівальника, аби на матчах не лунали антивладні гасла. Ускладнювалося ввезення в Україну і використання безпілотних літальних апаратів, аби з них не знімали маєтки чиновників. Натомість, влада вирішила роздавати бойову зброю не лише працівникам міліції, суддям, прокурорам, але і їхнім родичам.

В. Янукович поквапом підписав всі репресивні закони. 19 січня, протестуючи проти «диктаторських законів», частина мітингарів рушила до Верховної Ради вимагати скасування законів. Шлях до урядового кварталу, який доти був вільний, перекрили бійці підрозділу «Беркут» та Внутрішніх військ, озброєні до того ж водометами. На вулиці Грушевського, поблизу стадіону «Динамо» ім. Валерія Лобановського відбулися численні зіткнення. Проти беззбройних людей були застосовані не лише кийки та щити, а й сльозогінні гази, травматична автоматична зброя, світло-шумові і травматичні гранати, водомети. За кілька днів уряд офіційно дозволив застосовувати проти людей газові і світло-шумові гранати, а також поливати їх з водометів на сильному морозі, що було заборонено міжнародними конвенціями. Унаслідок цього сотні євромайданівців були поранені. Мітингарі, свею чергою, підпалили

автомобільні шини, аби «беркутівці» не могли влучно стріляти. Протестувальники також застосовували петарди, запалювальні суміші у пляшках («коктейлі Молотова»⁵, каміння та рогатки, палиці тощо.

Протистояння на вулиці Грушевського дійшло апогею 22 січня. Того дня бойовими кулями було вбито українця вірменського походження Сергія Нігояна, етнічного білоруса Михайла Жизневського та українця Романа Сеника.

***Майдан у вогні, лютий 2014.
Фото: Рейтерс***

Поранень зазнали понад тисячу мітингарів. Міліція та «тітушки» нападали на активістів біля

5. «Коктейлем для Молотова» фінські військові назвали пляшки із запалювальною сумішшю, які використовували проти радянської бронетехніки, під час відбиття агресії СРСР проти Фінляндії у 1939–1940 рр. Названі за ім'ям тогочасного наркома закордонних справ СРСР В'ячеслава Молотова, який заперечував бомбардування фінських міст і сіл радянською авіацією, називаючи це постачанням хліба. Згодом назва спростилася до «коктейль Молотова».

лікарень і викрадали, після чого їх знаходили побитими, скалченими або у в'язниці. Зранку 22 січня у лісі під Києвом зі слідами тортур було знайдено львів'янина Юрія Вербицького – активіста Майдану, якого викрали просто з лікарні, катували й залишили помирати на морозі.

Влада стягнула до Києва тисячі «тітушок», які підпалювали автомобілі й нападали на людей із державною символікою на одязі. У Києві утричі зросла кількість підпалів, пограбувань і викрадень автомобілів. Оскільки міліція практично не розслідувала ці злочини, то кияни створювали загопи для патрулювання міста.

Тим часом насильство поширилося регіонами. У Запоріжжі в ніч на 27 січня були жорстоко побиті сотні активістів Євромайдану, те ж саме трапилося і в Дніпропетровську.

29 січня, після переговорів між В. Януковичем та лідерами опозиційних фракцій, було ухвалено закон про амністію та відправлено у відставку уряд М. Азарова.

«Небесна сотня». Тим часом за планом операції під кодовою назвою «Бумеранг» понад 22 тис. бійців внутрішніх військ і міліцейських спецпідрозділів мали знищити Євромайдан. З'явилося повідомлення, що до розроблення операції були причетні російські спецслужби. Центр Києва і під'їзди влада заблокувала для транспорту, роботу метро було зупинено, громадські заклади в центрі столиці були зачинені. Багатотисячний Євромайдан також був блокований.

18 лютого близько 10 тис. людей рушили до Верховної Ради з вимогою конституційних змін та покарання силовиків-злочинців. На демонстрантів

на вул. Інститутській і у Маріїнському парку на-
пав «Беркут» і «тітушки», було вбито й поранено
десятки людей. Ввечері спецпідрозділи розпочали
з використанням бронетехніки штурм Євромайдану
одночасно з боку Європейської площі та з вулиці
Інститутської. Будинок Профспілок, де був розта-
шований штаб Євромайдану, було підпалено. Безпе-
рервний штурм тривав 17 годин. Мітингувальники
стійко відбивалися камінням та пляшками із запа-
лювальною сумішшю. І лише на ранок, після підходу
підкріплення до майданівців зі Львова і Тернополя,
наступ проти Євромайдану захлинувся.

У ці дні, під враженням подій у Києві, населен-
ня в регіонах почало захоплювати адміністративні
будівлі. З'явилися нові жертви у Черкасах та Хмель-
ницькому. В. Янукович, аби приспати пильність
мітингарів і виграти час, оголосив «перемир'я».

Але вже 20 лютого відкрили вогонь снайпе-
ри. Було вбито десятки людей. «Беркут» почав
відступати з вул. Грушевського, а влада оголосила
про «евакуацію» Верховної Ради і Уряду, тим са-
мим заманюючи майданівців у пастку. Метою було
спровокувати розгром Верховної Ради, щоб, з одно-
го боку, виправдати розстріл Майдану, а з іншого –
паралізувати парламент – єдиний орган влади, що
міг виступити проти диктатури Януковича.

Але майданівці не пішли на штурм Верховної
Ради. Вони рушили малими групами вулицею Інсти-
тутською услід за відступаючим «Беркутом». По без-
збройних людях із дахів будинків відкрили вогонь
на ураження снайпери і автоматники. Моторошні
кадри розстрілів людей, озброєних дерев'яними чи
алюмінієвими щитами і пластиковими касками,
облетіли увесь світ.

Відновлення барикад на Майдані незалежності та вул. Грушевського після розстрілу героїв «Небесної сотні» 20 лютого. Фото: Головка В.В.

Загалом із початку Революції гідності було вбито більше ста цивільних громадян, яких назвали «Небесною сотнею».

Повалення режиму В. Януковича. 20 лютого вирішення політичної кризи перейшло до парламенту. Під тиском Майдану депутати пізно ввечері 236 голосами засудили насильство, яке призвело до загибелі мирних громадян, та заборонили проведення «антитерористичної операції» СБУ і використання зброї. «Беркут» та інших силовиків Верховна Рада зобов'язала повернутися у містя дислокації.

21 лютого на переговорах з опозицією за участі представників Франції, Німеччини й Польщі В. Янукович погодився негайно відновити дію Конституції 2004 р., що обмежувала права президента, та восени провести дострокові президентські вибори. Уранці 22 лютого стало відомо, що резиденція Межигір'я, у якій мешкав В. Янукович, спорожніла. Він квалливо утік, прихопивши певну частку статків, так і не підписавши зміни до Конституції, чим зірвав власноруч підписану угоду. Прибічники Януковича один за одним почали зрікатися його, називаючи тираном і злочинцем. У зв'язку з втечею Януковича Верховна Рада 328 голосами прийняла постанову, у якій зазначалося: «Встановити, що Президент України В. Янукович в неконституційний спосіб самоусунувся від здійснення конституційних повноважень та є таким, що не виконує свої обов'язки», а також відновила дію Конституції в редакції 2004 р.

Наслідками Революції Гідності стали:

- збереження державного суверенітету України;

- ліквідація диктатури в результаті скасування «диктаторських законів», відновлення основних демократичних свобод;
- ліквідація корумпованого режиму В. Януковича;
- відновлення руху України до європейських стандартів життя і демократичних свобод;
- презентація України у світі як країни громадян з високим почуттям гідності;
- зростання ідей патріотизму та солідарності серед громадян України;
- подолання у суспільстві страху перед тиранією та репресіями;
- прискорене завершення формування української політичної влади та громадянського суспільства.

УКРАЇНА ПІСЛЯ ПЕРЕМОГИ ЄВРОМАЙДАНУ (КІНЕЦЬ ЛЮТОГО – ЛИСТОПАД 2014 Р.)

Політична ситуація в Україні після перемоги Євромайдану розвивалася під впливом кількох чинників:

- формування нової парламентської більшості;
- зміна вищого керівництва держави;
- зміна конституційної моделі (відновлення Конституції зразка 2004 р.);
- складна економічна ситуація;
- необхідність забезпечення керованості системою державного управління;
- зовнішня агресія з боку Російської Федерації;
- суспільний запит щодо оновлення влади;
- суспільні очікування радикальних суспільно-політичних та соціально-економічних змін.

У той час, коли у столиці прискорено демонтувався режим В. Януковича, у Харкові відбувся «з'їзд депутатів усіх рівнів південно-східних областей та Криму». На цьому зібранні було ухвалено резолюцію, в якій піддавалась сумніву законність рішень Верховної Ради. Утім, значна частина місцевих депутатів згаданих регіонів утрималася від участі в цьому з'їзді, а якихось значущих дій на виконання ухваленної резолюції з боку учасників не відбулося.

23 лютого обов'язки Президента було покладено на голову Верховної Ради Олександра Турчинова. Також були призначені виконувачі обов'язків Міністра внутрішніх справ, Голови Служби безпеки України, Генерального прокурора України. Основним завданням перехідної влади було забезпечення

дієздатності органів державного управління. Це завдання майже щодо всіх органів місцевого самоврядування та органів державної влади було виконано (окрім Автономної Республіки Крим та міста Севастополя), управлінський апарат продовжував безперебійне функціонування, виконуючи рішення Верховної Ради України та в. о. глави держави. Діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування у Донецькій та Луганській областях була порушена, починаючи з квітня 2014 р., унаслідок вторгнення в Україну диверсійних груп з Російської Федерації.

Наприкінці лютого 2014 р. офіційно стартувала кампанія з позачергових виборів Президента України, а також була сформована нова парламентська більшість у складі п'яти фракцій та депутатських груп. Основу нової більшості склали «Батьківщина», «УДАР», «Свобода», до яких приєдналися депутати, які вийшли з фракції Партії регіонів. Був сформований новий уряд на чолі з Арсенієм Яценюком. До складу уряду увійшла низка активістів Євромайдану. Склад уряду оголошувався зі сцени Євромайдану.

Нова українська влада була визнана світовою спільнотою. Провідні країни світу, за винятком Росії, заявили про визнання в. о. Президента України і нового прем'єр-міністра як легітимної української влади.

Протягом кінця лютого–квітня відбулися зміни голів місцевих державних адміністрацій, високопосадовців центральних органів державної влади. У багатьох місцевих радах сформувалися нові депутатські більшості, зокрема за рахунок масового виходу депутатів із фракцій Партії регіонів.

Дестабілізуючим фактором стала агресія Росії, яка розпочалася після перемоги Євромайдану. Вона не обмежувалась лише територією Криму: її метою було відокремлення від України південно-східної частини держави (див. нижче розділ «Україна в умовах військової агресії Росії»). За виключенням Донецької та Луганської областей, в інших регіонах виконавча влада зуміла не допустити масових сепаратистських виступів і протиправних дій, зокрема, завдяки консолідуванню місцевих еліт навколо ідей збереження територіальної цілісності України, недопущення кровопролиття і руйнування соціально-економічного життя. Більше того, мешканці областей Півдня і Сходу України продемонстрували високий рівень патріотизму, готовності захищати свою державу від зовнішньої агресії.

Символом революційного характеру подій в Україні став так званий «ленінопод» – масовий демонтаж пам'ятників діячам радянської доби, насамперед, Володимиру Леніну. Ці дії символізували остаточний розрив з комуністичним минулим. Частиною людей ці дії сприймалися стримано або й узагалі негативно.

Переможцем президентських виборів, які відбулися 25 травня, вже у першому турі став Петро Порошенко (таб. 1). Голосування на президентських виборах не вдалося провести лише в Автономній Республіці Крим і м. Севастополі, що на той час вже були окуповані Російською Федерацією, та в окремих районах Донецької та Луганської областей, захоплених терористичними угрупованнями. Також 25 травня були проведені вибори міських голів у Києві, Одесі, Миколаєві, Сумах та інших містах.

Таблиця 1
Підсумки позачергових президентських виборів
2014 року

Кандидати в Президенти України, які набрали більше 5%	Відсоток отриманих голосів, %
Порошенко Петро Олексійович	54.70
Тимошенко Юлія Володимирівна	12.81
Ляшко Олег Володимирович	8.32
Гриценко Анатолій Степанович	5.48
Тігіпко Сергій Леонідович	5.23

Джерело: Центральна виборча комісія України

Нової коаліції не було, суспільство вимагало дострокових виборів до Верховної Ради України, тому Указом Президента України наприкінці серпня 2014 р. було достроково припинено повноваження Верховної Ради України та призначено позачергові вибори народних депутатів України на 26 жовтня 2014 року.

Помітною подією політичного життя України стало ухвалення Закону України «Про очищення влади», згідно з яким заборонялося обіймати посади в органах державної влади та місцевого самоврядування особам, які своїми рішеннями чи діями сприяли узурпації влади В. Януковичем, а також тим, хто працював на керівних посадах у партійних

та комсомольських органах СРСР та радянських спец-служб. Це також було однією з вимог Євромайдану.

**«Ленінопад» у Хмельницькому.
Фото: Вікіпедія**

Позачергові парламентські вибори відбувалися за змішаною виборчою системою: 50% депутатів обирались за партійними списками, 50% – в одномандатних округах. Як і під час президентських виборів, ці не вдалося провести в тимчасово окупованій Автономній Республіці Крим і у м. Севастополі та на деяких територіях Донецької та Луганської областей. Для участі у парламентських виборах були утворені нові політичні сили: партія «Блок Петра Порошенка», політична партія «Народний фронт», політична партія «Опозиційний блок».

За підсумками виборів за партійними списками до Верховної Ради потрапили 6 політичних сил: партія «Блок Петра Порошенка», політична партія «Народний фронт», політична партія «Об'єднання «Самопоміч»», політична партія «Опозиційний блок», Радикальна партія Олега Ляшка, політична партія Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина». Порівняно з партійним складом минулого парламенту до Верховної Ради потрапила лише одна політична сила – ВО «Батьківщина» (див. таб. 2).

Таблиця 2
Підсумки позачергових парламентських виборів
2014 року (за партійними списками)

Політична сила	Відсоток набраних голосів,%
Політична партія «Народний фронт»	22.14
Партія «Блок Петра Порошенка»	21.82
Політична партія «Об'єднання «Самопоміч»	10.97
Політична партія «Опозиційний блок»	9.43
Радикальна Партія Олега Ляшка	7.44
Політична партія Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»	5.68

Джерело: Центральна виборча комісія

Склад Верховної Ради оновився більш ніж наполовину: 56% народних депутатів обрані до парламенту

вперше. Також уперше до Верховної Ради не потрапила Комуністична партія.

За підсумками виборів було створено коаліцію з п'яти політичних сил: «Народний фронт», «Блок Петра Порошенка», «Самопоміч», Радикальна партія та «Батьківщина».

***27 листопада Верховна Рада 8-го скликання підтримала кандидатуру Арсенія Яценюка на посаду прем'єр-міністра України. Голова Верховної Ради Володимир Гройсман, Президент України Петро Порошенко, Прем'єр-міністр України Арсеній Яценюк.
Фото: Офіційний сайт Кабінету Міністрів***

Прем'єр-міністром знову було обрано А. Яценюка – лідера «Народного фронту». До складу уряду вперше за історію України було призначено іноземних фахівців, яким було залучено українське громадянство.

УКРАЇНА В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

Втручання Росії у внутрішню та зовнішню політику України вересень 2013 – лютий 2014 рр. Одним із провідних напрямів зовнішньої політики Росії після розпаду Радянського Союзу є реінтеграція пострадянського простору. Для цього використовувалися економічна слабкість пострадянських країн, їх енергетична залежність від Росії, незавершеність демократичних трансформацій, і як наслідок, політична нестабільність. У цих планах Кремля Україна займала ключове місце, адже її російське керівництво вважало одним з провідних центрів «руського мира». У лютому 2003 р. за президентства Леоніда Кучми Україна приєдналася до Єдиного економічного простору (ЄЕП) у складі Російської Федерації, Білорусі, Казахстану. Однак й тоді принциповою позицією України була незгода з утворенням будь-якого наднаціонального керуючого органу.

У наступні роки Росія була змушена розвивати свої інтеграційні проекти без України, намагаючись при цьому гальмувати європейську та євроатлантичну інтеграцію нашої країни. В. Янукович, який у ході виборчої кампанії позиціонував себе як проросійський кандидат, після перемоги на президентських виборах був готовий інтенсифікувати двосторонні відносини, що проявилось у Харківських угодах 2010 р. Однак навіть він, опираючись безоглядному вступу до ініційованих Росією «союзів» та «просторів». Більше того, з метою бути переобраним на виборах 2015 р., Янукович проголосив курс

на підписання Угоди про асоційоване членство та зону вільної торгівлі з Європейським Союзом.

Коли ж у липні 2013 р. стало зрозуміло, що ЄС готовий підписати Угоду, Кремль став чинити потужний тиск на українське керівництво, а також на бізнесові кола. Російські ЗМІ та проросійські організації в Україні гостро критикували Асоціацію з ЄС, щоб зірвати підписання Угоди на Вільнюському саміті. Було проведено декілька зустрічей на найвищому політичному рівні, в ході яких В. Путін вимагав від В. Януковича не підписувати Угоду з ЄС, а натомість вступити до Митного союзу.

Після відмови В. Януковича підписати Угоду про Асоціацію з ЄС під час саміту у Вільнюсі, Росія розгорнула програму економічної підтримки режиму В. Януковича. Між Україною і РФ були підписані 15 угод, зокрема про кредит у 15 млрд. дол., зняття торгових обмежень протягом 2013–2014 рр., знижку на газ із 406 дол. за 1 тис. куб. м у 4-му кварталі 2013 р. до 268,5 дол. у 1-му кварталі 2014 р.

В. Путін однозначно негативно сприйняв громадянські акції протесту, які розгорнулися в Україні після відмови В. Януковича підписати у Вільнюсі Угоду про Асоціацію з ЄС. Москва вимагала від В. Януковича силового розгону Євромайдану. У російських ЗМІ була розгорнута кампанія по дискредитації українського громадського руху як екстремістського і як такого, що відбувається на замовлення та фінансування Заходу. Із підвищенням внутрішньополітичної напруги, посилювалася допомога В. Януковичу з боку Росії, – причому не тільки шляхом поставок спеціальних засобів для розгону протестів, але й фахівцями зі спецслужб. У листопаді

2014 р. Генеральна прокуратура України заявила, що слідство має інформацію про можливу причетність працівників російських спецслужб до злочинів проти активістів Євромайдану. Диктаторські закони від 16 січня 2014 р., також були змавповані з російських законів.

Повалення режиму В. Януковича означало, що Україна остаточно виходить з орбіти російського впливу й Путін вдався до агресії.

Початок російсько-української війни. Виторгнення у Крим. Першою воєнною ціллю Росії став Кримський півострів. Тут вже знаходилися російські війська в рамках угод про базування російського Чорноморського флоту. 27 лютого 2014 р. російські військові без розпізнавальних знаків (у західних та українських ЗМІ їх назвали «зеленими чоловічками», оскільки Росія не визнавала їх своїми військовослужбовцями) заблокували у Сімферополі будівлі Верховної Ради та Ради міністрів. Під дулами автоматів було проведено засідання депутатів автономії, на якому керівником уряду було проголошено С. Аксьонова, керівника партії «Русское единство» (за результатами місцевих виборів 2010 р. ця партія набрала мізерні 4,02% і отримала у парламенті автономії 3 депутатські місця). На 25 травня 2014 р. всупереч українському законодавству було призначено «референдум» про статус Автономної Республіки Крим. Центральна українська влада не визнала рейдерське захоплення влади в Сімферополі. Натомість російська Державна дума терміново «під кримську ситуацію» внесла зміни до порядку включення до складу Російської Федерації нових суб'єктів.

Одночасно з політичним переворотом в українському Криму російські війська розпочали блокування українських військових частин та транспортних шляхів з материкової частини України до півострова. 4 березня 2014 р. В. Путін отримав «згоду» Ради Федерації РФ на застосування регулярних військ на українській території. Українські військові частини на півострові не отримали наказу про збройний опір. Ймовірно це було обумовлено сподіваннями, що зберігаються шанси на вирішення конфлікту політичними методами. На такому сценарії наполягали й західні партнери України, які недооцінили агресивні наміри Росії. Відтак, час на збройну відсіч був згаяний, а українські військові були частково деморалізовані. До того ж принаймні частина військовослужбовців у Криму були попередньо завербовані російськими спецслужбами. За зраду військовій присязі було звільнено більше 12 тис. працівників органів внутрішніх справ у Криму, майже 1,5 тисячі співробітників Головного управління СБУ в АРК і управління СБУ в м. Севастополі., понад 400 працівників органів прокуратури АРК.

Росія узяла курс на прискорену анексію Автономної Республіки Крим та міста Севастополя. Спочатку «референдум» був перенесений з 25 травня на 30 березня, а згодом на 16 березня. Також було скориговано й запитання «референдуму». У першому варіанті ставилося запитання *«Автономна Республіка Крим має державну самостійність та входить до складу України на основі договорів і угод» (так чи ні)?», а в остаточному варіанті мешканців АРК і міста Севастополя запрошували обрати між такими варіантами:*

- *«Ви за возз'єднання Криму з Росією на правах суб'єкта Російської Федерації?»*
- *«Ви за відновлення дії Конституції Республіки Крим 1992 року і за статус Криму як частини України?»*

11 березня 2014 р. міська рада Севастополя та захоплена на той час Верховна Рада АРК прийняли «декларацію про державний суверенітет». Конституційний суд України визнав «референдум» неконституційним, а його результати не визнала абсолютна більшість країн світу. Незаконний «референдум» проводився з численними порушеннями, що було зафіксовано навіть Радою при президенті РФ з розвитку громадянського суспільства та правам людини (згодом звіт був названий «неофіційним»)⁶.

Кримськотатарська громада та проукраїнськи налаштовані мешканці Криму бойкотували «референдум». Непрямим доказом фальсифікації результатів референдуму стали показники «виборів» на півострові у вересні 2014 р., організованих окупаційною владою: була оголошена явка 53,61% виборців, тоді як в березні начебто вона становила 82,7%.

До 21 березня 2014 р. російська влада швидко провела всі формальні процедури щодо включення Криму до складу РФ. Світова спільнота не тільки не визнала анексії Криму, але й запровадила санкції проти кримських компаній та компаній інших країн, що будуть здійснювати господарську діяльність на анексованому півострові, а також проти політиків та їх спонсорів, відповідальних за анексію. Також були

6. Проблемы жителей Крыма. Сайт Совета при президенте РФ по развитию гражданского общества и правам человека. http://www.president-sovet.ru/structure/gruppa_po_migratsionnoy_politike/materialy/problemy_zhiteley_kryma.php

застосовані візові обмеження для мешканців Криму. Після окупації Росією півострів зіткнувся з низкою проблем: транспортне сполучення, постачання продуктів харчування, водо- та енергопостачання.

Унаслідок тимчасової окупації Криму на півострові відбулося згортання громадянських свобод. Передусім це стосувалося етнічних українців та кримськотатарської громади. Їх звинувачували в «екстремізмі», російські спецслужби проводили обшуки, вилучали українську і кримськотатарську національну символіку, книжки українською та кримськотатарською мовами, було припинено діяльність громадських організацій та засобів масової інформації, заборонено в'їзд на півострів громадським активістам, у тому числі лідерам кримськотатарського народу Рефату Чубарову та Мустафі Джемілеву. Населення примушували відмовитися від українського громадянства на користь російського, були закриті українські школи й класи, факультети української мови у вищих навчальних закладах тощо. Міжнародна правозахисна організація Human Right Watch у своєму звіті «Ураження в правах: порушення у Криму» (листопад 2014 р.) особливу увагу приділила практиці викрадання людей так званою «Кримською самообороною» – незаконним військовим формуванням, що допомагало російським інтервентам захоплювати півострів. Унаслідок окупації десятки тисяч людей були змушені залишити свої домівки і виїхати з півострова.

Ні Україна, ні світова спільнота не визнали окупації Криму. Українська держава надає підтримку вимушеним мігрантам із Криму; подаються судові позови до міжнародних судів проти Росії та

місцевих колаборантів, на суміжних з окупованим півостровом територіях формується додаткова інфраструктура органів державної влади для полегшення взаємодії з українськими громадянами, що залишаються в Криму тощо.

Вторгнення російських військ і найманців у південні та східні регіони України. Створення терористичних організацій «ДНР» і «ЛНР». Одночасно із подіями у Криму, Росія намагалася дестабілізувати ситуацію у східних та південних областях України. Вже з 1 березня проросійські маргінальні організації організовували вуличні акції з вимогами вступу до Митного Союзу та з критикою подій у Києві. Лише окремі з них досягали кількості кількох тисяч осіб, зазвичай вони збирали лише до кількох сотень. Були спроби захоплення органів державної влади, однак у цілому українським правоохоронцям вдавалося утримувати ситуацію під контролем. Частина провокаторів була заарештована.

Після загарбання Криму Росія перейшла до реалізації проекту «Новоросія». У рамках цього проекту на початку квітня була інспірована хвиля вуличних акцій, були захоплені адміністративні будівлі: У цих антидержавних акціях брали участь не лише місцеві проросійські агенти впливу та політичні маргінали, але й безпосередньо російські громадяни, у тому числі співробітники російських спецслужб. При цьому змінився характер гасел – вони стали відверто антиукраїнськими та сепаратистськими.

Було проголошено створення Донецької, Луганської, Харківської «народних республік», планувалося це зробити також у Дніпропетровській, Одеській та інших областях. Все за задумом Путіна мало

відбутися за кримським сценарієм. Кінцева мета, як було заявлено Росією, полягала у «федералізації» України, що мало б спочатку відвернути європейську та євроатлантичну інтеграцію України, а потім призвести до її розпаду і поглинанню Росією.

Завдяки рішучим діям правоохоронців, місцевих еліт, громадських активістів російські плани по роздмухуванню сепаратизму провалилися на Харківщині, Дніпропетровщині, Запоріжжі, Полтавщині, Херсонщині, Миколаївщині, Одещині. Лише в Одесі, на жаль, справа дійшла до громадських зіткнень з численними людськими жертвами. На Луганщині та Донеччині почався «експорт» сепаратизму – із середини квітня загони терористів уже захоплювали адміністративні будівлі в населених пунктах поза обласними центрами (Слов'янськ, Краматорськ, Красний Лиман і т.д.) та тероризували місцеве населення.

За таких умов у середині квітня в.о. Президента України О. Турчинов оголосив проведення антитерористичної операції (АТО). Однак бойові дії показали, що українська система національної безпеки виявилася вразливою. Це було обумовлено тим, що безпечний сектор хронічно недофінансовувався протягом останніх двох десятиліть, були кадрові прорахунки, та інші проблеми. Українським військовикам довелося відновлювати свою боєздатність у ході бойових дій. При цьому, на відміну від бойовиків, українські війська уникали широкомасштабних воєнних операцій, які б призводили до втрат серед мирного населення та руйнування інфраструктури.

***Десантники 95-й аеромобільної бригади
біля міста Слов'янськ. Літо 2014 року.
Фото: Ів Богдан, волонтер.
Експозиція: «Донбас: війна та мир»***

Значну роль у протидії терористам відіграли добровольчі батальйони, сформовані з активістів Євромайдану й небайдужих громадян. Саме добровольчі підрозділи наочно продемонстрували Путіну, що українське суспільство здатне до найвищих форм самоорганізації. Небаченого масштабу досягло розгортання волонтерського руху задля підтримки українських військових та біженців із зони Східного фронту. Йдеться не тільки про добровільний збір коштів та матеріальних ресурсів: ті, хто не мав грошей намагалися виготовити потрібні на фронті речі власними руками, діти писали листи та передавали військовим власні малюнки тощо.

У травні 2014 р. були проведені нелегітимні «референдуми» щодо «державної самостійності» територій, захоплених російськими військами та терористичними організаціями «ЛНР» і «ДНР». До «керівництва» цих утворень увійшли громадяни Росії та вихідці з окупованого Росією молдовського Придністров'я. Наприкінці травня «ЛНР» та «ДНР» за вказівкою з Москви підписали угоду про утворення «конфедеративного союзу народних республік «Новоросії». Як показали подальші події, «Новоросія» була мертвонародженим проектом, придуманим російськими політтехнологами, тоді як в історичній пам'яті місцевого населення жодної «Новоросії» не було.

Українська влада повсякчас демонструвала готовність до політичного урегулювання конфлікту. Президент України П. Порошенко виступив з мирним планом, що передбачав:

- амністію українським громадянам, не причетним до загибелі військовослужбовців і мирних жителів та тих, які не фінансували терористів;
- формування коридору на українсько-російському кордоні для повернення російських військ і найманців додому;
- дострокові місцеві вибори, щоб населення обрало місцеві органи влади;
- децентралізація влади, гарантії вільного використання мов у регіоні, повагу до права місцевих громад на власні особливості історичної пам'яті, пантеон героїв, релігійні традиції, здійснення інвестицій в економічну реконструкцію Донбасу та створення нових робочих місць.

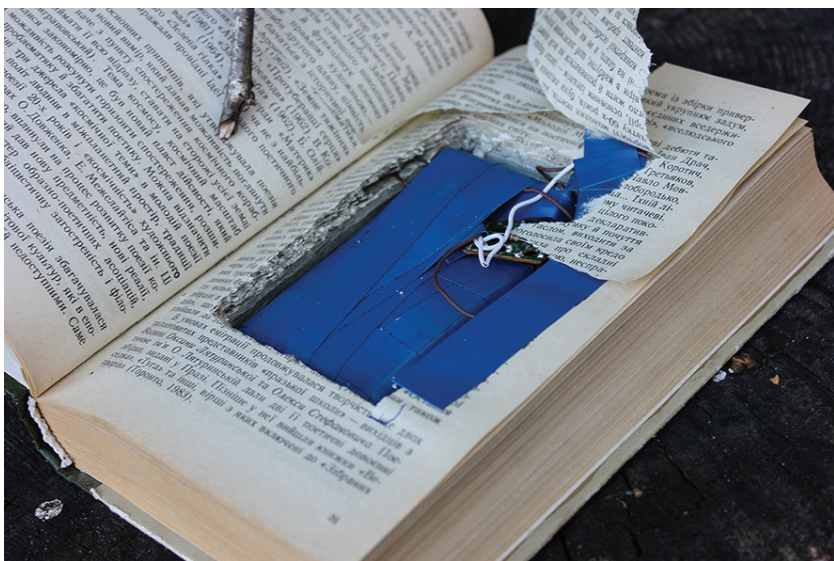
Однак оскільки цей план не влаштував Росію, очільники «ЛНР» і «ДНР» відкинули ці пропо-

зиції. Росія розгорнула широкомасштабні поставки воєнного озброєння та військової техніки. 17 липня 2014 року з російської протиповітряної установки «Бук» був збитий цивільний малайзійський лайнер «Боїнг» з 283 пасажирами та 15 членами екіпажу. На українську територію переправлялися російські бойовики: серед них були як представники радикальних націоналістичних організацій, так і кримінальні елементи. Українські підрозділи обстрілювалися з російської території, а сепаратисти проходили вишкіл у російських військових таборах. Але навіть в таких умовах на середину серпня 2014 р. українські війська звільнили більшу частину Донбасу, захоплену у квітні-травні російськими військовими підрозділами і терористами.

Пряме військове втручання Росії та переговорний процес. Військова поразка становила внутрішньополітичні ризики для режиму В. Путіна. Відтак він розпочав погано замасковану військову агресію. Загони сепаратистів були поповнені свіжими бойовиками та новим озброєнням. 24 серпня розпочався контрнаступ російських військ та терористів проти українських військ на півдні Донецької області. Вони захопили прикордонне містечко Новоазовськ і погрожували Маріуполю, а далі «пробиттям» транспортного коридору до Кримського півострова.

Виснажена українська армія була здатна закінчити визволення Донбасу від терористів, але для повномасштабних бойових дій з регулярною російською армією достатніх сил не мала. 5 вересня 2014 р. у Мінську був підписаний протокол про припинення вогню: утворювалася 30-кілометрова зона розмежування, контроль українсько-російського кордону забезпечувався фахівцями ОБСЄ. Після

складних переговорів центральна влада зголосилася надати територіям, які на кінець серпня опинилися під контролем «ЛНР» і «ДНР», широке самоврядування і при цьому не припиняти їх субсидування. Такий статус був наданий на три роки. 7 грудня 2014 р. мали бути проведені місцеві вибори, аби населення само обрало тих, хто буде його представляти. Верховна Рада із цього питання ухвалила відповідний закон.

**Вибухівка в книзі. Знайдено у Слов'янському районі після звільнення його українською армією.
Фото: Державна служба з надзвичайних ситуацій України.
Експозиція: «Донбас: війна та мир»**

Досягнувши тактичної мети – не допустити воєнної поразки сепаратистів – Росія зазнала стратегічної поразки: жодних обмежень на українську зовнішню політику накласти не вдалося, а грудневі місцеві вибори мали показати повний провал проекту «ЛНР»

і «ДНР», не кажучи вже про «Новоросію». До цього додалися й нові проблеми – польові командири вийшли з-під контролю так званих урядів «ЛНР» і «ДНР»; промислові підприємства зупинилися; населення стрімко зубожіло; почалися перебої з поставками продовольства. Москва не тільки порушила мінські домовленості, а й посилила свою військову присутність на сході України та ініціювала проведення власних виборів глав «ЛНР» і «ДНР» та депутатів «парламентів» із заздалегідь відомими результатами.

У відповідь Україна призупинила дію закону, який надавав особливий статус територіям, що контролювалися сепаратистами. Було також призупинено фінансування бюджетних установ, субсидування державних шахт, а кошти, заплановані на субсидії для місцевого населення, були спрямовані до інших регіонів країни. Навколо захоплених російськими бойовиками та сепаратистами територій зводилися фортифікаційні лінії – українська армія готувалася до відсічі наступу російської армії та бойовиків.

Попри формальне перемир'я бойовики постійно обстрілювали населені пункти та атакували позиції українських силовиків. Особливо запеклі бої були за Донецький аеропорт: тут стійкість українських військових була настільки сильною, що терористи припускали, що вони воюють не проти живих людей, а проти якихось натівських «кіборгів» (бійців-роботів з фантастичних фільмів). Звідси наших бійців, що захищали аеропорт, й стали називати в ЗМІ кіборгами.

Школярі в українському Артемівську кожен день тренують-ся, як ховатися від обстрілів. Це місто розташовано в До-нецької області, в декількох кілометрах від лінії фронту.

Фото: Максим Драбок, журналіст, телеканал ICTV.

Експозиція: «Донбас: війна та мир»

Міжнародне співтовариство посилило санкції проти Росії. Їх дії, а також падіння цін на нафту призвели до погіршення економічного становища в Росії. Росія опинилася в міжнародній ізоляції й була виключена з «великої вісімки». У такий ситуації Кремль вдався до традиційної імперської тактики – гонки озброєнь та погроз застосувати ядерну зброю.

На кінець 2014 року ситуація залишалася вкрай напруженою.

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА

Наукове осягнення подій 2013–2014 рр. тільки розгортається, але стрімко набирає обертів. Для більш глибоко осягнення проблеми та її контекст пропонуємо звернути увагу на такі роботи:

1. Верменич Я. В., Андрощук О. В. Зміни адміністративно-територіального устрою України ХХ–ХХІ ст.– К.: Інститут історії України, 2014. інтернет-посилання: <http://history.org.ua/?litera&id=9676&navStart=25>

2. Касьянов Г. В., Полянський П. Б., Гирич І. Б. та ін. Підручник з історії: проблеми толерантності. Методичний посібник для авторів та редакторів видавництв. – Чернівці: Бу-крек, 2012. – 128 с.

3. Крим: шлях крізь віки. історія у запитаннях та відповідях. – К.: Інститут історії України НАН України, 2014. інтернет-посилання: <http://history.org.ua/?litera&id=9550&navStart=41>

4. Кульчицький С. Новітня історія України (2010-2014). Додаток до підручника для 11-го класу загальноосвітніх навчальних закладів // Історія України. - №21 (829), листопад 2014. – С.5-14.

5. Серія «Студії з регіональної історії України. Степова Україна» (постійно поповнюється). інтернет-посилання: http://history.org.ua/?searchByPart=%D0%A1%D1%82%D1%83%D0%B4%D1%96%D1%97%20%D0%B7%20%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%97&isInst=1&bib_nazva&general

6. Схід і Південь України: час, простір, соціум: у 2 т. – Т.1. - К.: Інститут історії України НАН України, 2014. інтернет-посилання: <http://history.org.ua/?litera&kat=5&id=9671>

7. Турченко Г., Турченко Ф. Проект «Новоросія» - 1764 – 2014 рр. Ювілей на крові. – Запоріжжя, 2014. – 115 с.

Крім того, звертаємо увагу на сайти історичної тематики, де регулярно публікуються роботи фахових істориків з питань новітньої історії України та дотичних до неї проблем вітчизняної історії:

<http://history.org.ua/> - сайт Інституту історії України НАН України;

<http://www.historians.in.ua/> - інтернет-мережа гуманітаріїв;

<http://likbez.org.ua/> - довідник і форум-обговорення фаховими істориками спірних питань українсько-російських історичних відносин.